

Феминистичка теорија и род на Балкану

Rod i Balkan. Porodnjavanje balkanizma. Putovanje do druge, s preprekama / Marina Matešić, Svetlana Slapšak. – 1.izd. – Zagreb: Durieux 2017 (Zagreb: Rotulus Universitas). 322 str. ISBN 978-953-188-425-9.

„Kao što su to činile putopiskinje i njihove sugovornice na prostoru poluotoka, i mi se koristimo konceptom ženskog gostoprimstva koje vidimo kao već izvezenu, ali nikada dovršenu, pokretnu košaru za proizvodnju i razmjenu znanja. Košara, kao i gostoprimstvo, može ostati neoborena jedino ako u njoj postoji recipročno raspoređen teret, odnosno moć.“ (Marina Matešić, Svetlana Slapšak, *Rod i Balkan* 2017, 21)

Овом реченицом ауторке, Марина Матешаић и Светлана Слапшак, описују једну од женских стратегија сарадње која се остваривала кроз гостопримство на које су наилазиле и у којем су учествовале путопискиње у сусрету са женама Балкана. Истовремено, овим је описом на сликовит начин приказана сарадња две ауторке и ткање текста у књизи која је пред нама. Књига *Род и Балкан* је студија тематски подељена у две целине: прва, *Породњавање Балканизма*, ауторски је рад Марине Матешаић, док друга целина коју је написала Светлана Слапшак, под називом *Путовање до друге, с препрекама*, представља коментар на први текст и антрополошко ткање које ширећи тематску и историјску перспективу залази и у XX век и савременост, те даје додатне увиде у већ комплексна историјско-антрополошка сагледавања питања рода на Балкану као и спољног (западног) погледа на Балкан и род, у прошлости и садашњости.

Кроз ову сарадњу и ауторке су се и саме бавиле различитим сусретима: пре свега жена на Балкану – путопискиња које су долазиле извана да упознају Балкан и балканске жене, балканских жена једних са другима, као и откривањем балканских феминисткиња,

научница и списатељица. Реч је такође и о сусрету Балкана са другим деловима света, који се због свог положаја, негде на сред пута између Запада и Истока, конципира и бива обележен родомна специфичан начин. Надовезујући се на постојећу феминистичку критику Саидовог оријентализма и балканизма који је теоријски разматрала Марија Тодорова, ауторке нуде нову, далеко префињенију анализу и теоретизацију указујући на компликованост и комплексност вањског виђења, конструисања и породњавања Балкана (у смислу „родног читања тема балканских студија“) који се у XVIII и XIX веку, како то показује ова књига, каткада испостављао и као простор еманципације за западне добростојеће образоване жене. Оне су на простору који је настањен Другим успеле да освоје слободу и моћ деловања, пре свега кроз хуманитарни, али и хуманистички рад бележења путописа.

Анализа која је пред нама се уписује у методологију студија балканских жена која представља грану историјске антропологије и то оне која је израсла из француске антропологије антике Луја Жернеа (Louis Gernet) и Жан-Пјер Вернана (Jean-Pierre Vernant), а која је захваљујући Светлани Слапшак утемељена и у Словенији (на Institutum Studiorum Humanitatis, факултету за постдипломске студије у хуманистици, до тренутка када је факултет продат, али и на Филозофском факултету у Љубљани где је Светлана Слапшак предавала). Свесне да истраживачке позиције никада нису објективне и апсолутне, ауторке пажљиво реконструишу контексте како би увек изнова сагледавале услове и начине конструисања рода на Балкану кроз историју – од XVIII века до данас.

Указујући на једну од кључних паралела између истраживања Балкана и антике, а то је да је грчки човек у класичном периоду свој идентитет конструисао ка споља, ауторке се баве балканском женом, па и Балканом у целини, чији се идентитет обликовао на другом месту. Начини на који се то дешавало су различити, а у књизи су пажљиво осликани кроз друштвени и политички контекст у коме су се путнице-путопискиње налазиле и конструисале своју субјективност. Наравно, свако исписивање и уписивање је различито, а међу споменутим путопискињама (Марија Ф. Карлова /*Maria F. Karlova*), Паулина Ирби /*Paulina Irby*/, Георгина Мекензи /*Georgina Mackenzie*/, Дора Д'Истрија /*Dora D'Istria*/, Јелена Димитријевић), најкомплекснији приказ и најдубље разумевање живота и жена на Балкану дала је Дора Д'Истрија, ауторка која имала истанчан номадски сензибилитет, између осталог и захваљујући томе што је рођена и одрасла у Румунији, а

онда је из политичких разлога са родитељима емигрирала у Немачку, школовала се на Западу, а касније се слободно кретала и Балканом и западном Европом и Русијом. Иако је због открића и објављивања усмене традиције Албанаца у Италији проглашена светицом и националном заштитницом (под именом Елена Гица /Elena Ghica/, а не псеудонимом Дора Д'Истрија - Дар Дунава/Истре који је одабрала), њено деловање заправо никада није било обележено политичким интересима нити одабирањима политичких фаворита. Како ауторке наглашавају, она је имала „sasvim jedinstveno gledanje na etničku raznolikost Balkana koji je posmatrala kao teritoriju u neprekidnoj promeni.“ Свесна етничке разноликости Балкана, Дора Д'Истрија никада није заузимала ничију страну, већ је била свесна „razlika te zajedničkih točaka u bogatom etničkom tkanju Balkana. Odlučila je da će zajednički nazivnik za sve to biti svima zajedničko Drugo, žene, koje sve žive u patrijarhalnim zajednicama.“ Рад Доре Д'Истрије је до ове књиге био ретко и тек фрагментарно предмет истраживања како у балканским студијама тако и у студијама рода, па је ова неправда бар донекле исправљена.

Можда управо одабир тема од којих ћу споменути само неке (нпр. од поглавља ”Породњавање Балкана: три наратива о балканској интими” до поглавља ”Културни имагинариј женских простора: хареми, самостани, куће и вртови” са потпоглављем ”Цвијеће на балкону или Женска усмена књижевност: заборављена субверзија националног идентитета”), али и разрађивање теоријских концепата од балканизма до Херцфелдовог (Herzfled) крипто-колонијализма, паралелних протокола, културне интимности ислично, успостављају иновативну али и субверзивну научну методологију, препознатљиво и доследно омогућавајући оно што је Светлани Слапшак и Марини Матешаћ управо и био циљ – а то је да направе „prilog feminističkoј produkciji znanja na Balkanu“ (21). Ово има значаја и у контексту западног феминизма који тек у ретким случајевима има свест о потреби деколонизације феминистичког западњачког знања и теорије (међу изузецима је Роза Брајдоти/Rosi Braidotti/). Као један од прилога таквој феминистичкој производњи знања ауторке предлажу да се теоријски компромитовани и пасивизирани термин ’род’, замени термином ’сој’, турцизмом присутним у различитим балканским језицима који надилази значење родне биполарности истовремено означавајући плурализам и индивидуализам, неретко стојећи уз епитет ’особен’, ’посебан’. Управо ова врста истраживачке оригиналности изникла из преплитања историје

балканских жена и савремене балканске феминистичке теорије одговара номадском духу који дефинише Роза Брајдоти наглашавајући нужност опирању ономе што је статично и ограничавајуће како у размишљању у хуманистичким дисциплинама тако и у преплављујућим неоконзервативистичким тенденцијама које иду руку под руку са нарастајућим популизмом у коме се смањује простор за Друго, другачије и Друге, а који је тесан и недовољан чак и у круговима који га декларативно негују. Дobar знак би био када би ову књигу у преводу на енглески или неки други светски језик објавио неки познати издавач. Ово оригинално, узбудљиво истраживачко и комплексно антрополошко штиво то без сумње заслужује.

Lada Stevanović

The Institute of Ethnography SASA

Belgrade

Feminist Theory and Gender in the Balkans